

הרקע להגשת חוות הדעת

חוות דעת זו נכתבה והוכנה על ידי אדריכלים, מתכנני ערים ואנשי מקצוע מתחומי החברה והמשפט, הפועלים במסגרת במקום – מתכננים למען זכויות תכנון, עמותה רשומה, ששמה לה למטרה את חיזוק הקשר שבין זכויות אדם ואזרח למערכת התכנון.

חוות דעת תכנונית זו ניתנה בעקבות פניית העותרים מהכפרים הדהלין ודקייקה לעמותת במקום – מתכננים למען זכויות תכנון, באמצעות עמותת "שומרי משפט- רבנים לזכויות אדם". חוות הדעת שלהלן, מתבססת על ניתוח אנתרופולוגי שערכה גבי שולי הרטמן אנתרופולוגית-חברתית, מנתחת את המצב התכנוני הקיים, את הצרכים של תושבי הכפרים הדאלין ודקייקה וממליצה על פתרונות תכנוניים לאוכלוסייה.

לצורך בחינת המקרה הנדון יצאנו מספר פעמים לסיורים בשטח, למפגש עם האוכלוסייה ולהכרת המרחב. בנוסף לכך ביצענו איסוף נתונים ממסמכים מחקריים, מצילומי אוויר של השטח, ממיפוי גיאוגרפי וטופוגרפי ובחינת המצב התכנוני של האזור ומתצהירי התושבים שבכפרים.

מבוא

תושבי הכפרים הדהלין ודקייקה בדרום הר חברון, בתחום שטח C (על פי הסכם אוסלו) סובלים ממצוקה קשה בכל תחומי החיים. העדר מקורות פרנסה, מחסור חמור בשירותי ציבור (בריאות, חינוך ורווחה) ובתשתיות פיסיות (מים, חשמל, ביוב, דרכים), העדר תכנית מתאר שמתוקפה ניתן לבנות בתים כחוק וצווי הריסה תלויים ועומדים כנגד רבים מבתי הכפרים. על כך יש להוסיף את מכשול ההפרדה המתוכנן, אשר עתיד לנתקם מאזורי הרעיה ומקורות מים בהותירו אלפי דונמים של שטחי מרעה ועשרות בורות מים מצידו הדרומי של המכשול. על אף שכפרים אלה נמצאים זה מאות שנים באזור, הסמכות השלטונית הנתונה, זה עשרות שנים, בידי המנהל האזרחי לא שעתה להקצות לאוכלוסייה זו כל משאבי תכנון ופיתוח. העדר תכנון ופיתוח מהווה פגיעה חמורה בזכויות התכנון של תושבי הכפרים, בזכות לתכנית המבטיחה מינימום של כבוד אנושי, בזכות לתשתיות ולנגישות לשירותים המבטיחה מינימום של קיום אנושי. תוצאותיה של אפליה זו ניכרות היטב בכל תחומי החיים של האוכלוסייה ומתחדדת נוכח התכנון, התכנון והפיתוח הקצאת משאבי הקרקע הנרחבת לטובת ההתנחלות הסמוכה – כרמל.

הכנתה של תכנית מתאר, בהתאם לאורחות חייה של האוכלוסייה, אשר תקצה קרקע לצורכי ציבור וחקלאות ושממנה ניתן יהיה לקבל היתרי בניה, עשויה לשפר ולו במעט את מצוקתה. בחוות הדעת יוצגו הפתרונות התכנוניים - התיישבותיים הרצויים לתושבי הכפרים הדאלין ודקייקה ויפורטו ממצאינו ואת עמדתנו המקצועית הנוגעת להיבטים השונים של צרכים אלו.

1. תיאור מרחב התיישבות הכפרים

הכפרים הבדווים הדאלין ודקייקה ממוקמים בדרום מזרח הר חברון (ראה נספח א') על גבול מדבר יהודה במרחק של כ- 16 ק"מ מהעיר חברון. האזור רובו ככולו הוא אזור מדברי הררי בגובה ממוצע של 500 מטר מעל פני הים, עם כמות משקעים נמוכה של 200 מ"מ בממוצע לשנה. האדמות באזור הינן אדמות מסוג קרקע חומה מדברית שלדית היכולה לשמש לצרכי חקלאות כאשר היא מגיעה לעומקים של 30-50 ס"מ, וכן שטחי רנדזינה המתאימים בעיקר למרעה. קו פרשת המים נמצא ממערב ומקורות המים העיקריים המשמשים את תושבי האזור הבדווים הם ברות מים, שנחפרו במרוצת השנים לאגירת מי הגשמים. השבטים הבדווים נמצאים באזור זה מאות שנים ומונים כ- 5,000 תושבים בכפרים אל פאקיר, זוואדין, אל נג'אדה, דקייקה והדאלין. רוב פרנסתם ואופן חייהם קשורים לעדרים המונים כ- 40,000 עיזים וכבשים. כ- 15 שנים לאחר כיבוש הגדה המערבית, על ידי ישראל, הוקמו מספר התנחלויות קטנות בדרום הר חברון, ביניהן ההתנחלות כרמל עליה יפורט בהמשך חוות דעת זו.

2. מאפייני ההתיישבות הבדווית במרחב

שבטי הדאלין ודקייקה הינם חלק מאוכלוסיית הבדווים בגדה המערבית המונה כ- 20,000 תושבים במחוזות שונים, ובמיוחד בחלקה המזרחי של הגדה המערבית, מדרום הר חברון ועד בקעת הירדן בצפון. אוכלוסייה זו הינה בעלת מאפיינים ייחודיים הקשורים לתרבות, למסורת ולאורח חיים, אינה מקבלת, על פי רוב, מענה לצרכיה הקשורים לנושא הקרקעי, אדמות מרעה, חקלאות ומקורות מים לדיור ולצורכי הציבור.

טריטוריה וגבולות של השבטים הבדווים

להתייחסות הבדווים לטריטוריה ולגבולות על פי מסורות שונות ישנם כמה ביטויים. האחד על פי נתונים גיאוגרפיים כגון ערוצי נחלים ראשיים או קווי רכס, ואחר כאל אוסף של מרכיבים בעלי אופי שימושי הפזורים במרחב כגון מקורות מים, שטחי מרעה ושטחי חקלאות.

הגדרת הגבולות בין השבטים הייתה קשורה לכוחות חיצוניים שפעלו במרחב כגון השלטון העותומאני, שדרש לקיים סדר שלטוני ובו הגדרת תחומי מחייה ופעילות של השבטים על ידי חלוקתם לגבולות על פי השקפת עולמו על פי היחסים הבינלאומיים. מהלך הקשר של הבדווים למקום מגורים ספציפי באזור החל למעשה יחד עם פקודת הקרקעות העותומאנית הראשונה בשנת 1859, המסדירה את הגדרות הטריטוריה של השבטים השונים בעיקר בכדי למנוע מלחמות וניסיונות ההשתלטות על קרקעות.

בשנת 1897 פורסמה מפת השבטים על ידי השלטון העותומאני והוקמו בתי דין למקרקעין בהם נדונו עסקאות מקרקעין ונאכפו מהלכים שנגדו את פקודת הקרקעות. מיסוד הנושא הקרקעי על

ידי התורכים הוביל לתמורות בנושא זה אצל הבדווים, בראש ובראשונה יחד עם הגדרת הטריטוריה התרחבה המגמה החקלאית במקביל לדפוסי המרעה. כמו כן נוצר בטחון רב יותר בעסקאות מקרקעין הן למוכר והן לקונה, והתפתחה תנועת מסחר ענפה בקרקעות בין השבטים.

מנוודות להתיישבות קבע

אחד המאפיינים הבולטים של אורח החיים הבדווי בעבר הוא הנדידה. מהותה של הנדידה היא בעיקרה, אך לא רק, כורח המציאות - החיפוש אחר מרעה בתנאי המדבר שיצרו את מחזורי הנדידה. לפיכך כאשר מתקיימים תנאים מסוימים כגון שנים בהם ירד גשם רב לא היה צורך בנדידה כלל. רוב השבטים הבדווים בגדה המערבית אינם נודדים ומצויים במעבר להתיישבות קבע מזה שנים רבות. הנדידה עם העדרים אל מעבר לתחום ההתיישבות נעשית על ידי הגברים בלבד, הנשים והילדים נשארים תמיד בכפר. בכל מודל של התיישבות ונוודות למחצה, מוגבלת הנדידה לתקופות האביב והקיץ ואילו הסתיו והחורף הן תקופות הנייחות באתרים קבועים בהם מתפתחים יישובי הקבע.

לצד עבודת המרעה התפתחה חקלאות המושתתת בעיקר על חקלאות בעל של מספוא, שעורה וחיטה. החקלאות הבדווית קשורה לעניין ההיקבעות באופן של הכרת המקום ובעיקר הכרת מקומות המים המלאכותיים הקדומים כגון בורות מים מתקופות שונות אשר אפשרו את הגדלת שטחי החקלאות. מיסוד החקלאות נעשה על ידי עיבוד חוזר של השטח ואחר כך על ידי סימון גבולות החלקות על פי קודים פנימיים.

היווצרות ישוב הקבע אינה חופפת בהכרח להקמת מבנים מוצקים, מאהל שאינו משנה את מקומו ומתקיימים בו תנאי קיבוע הוא למעשה ישוב קבע. כך היה אצל רוב השבטים הבדווים באזור אשר הפכו את בתי האוהל שלהם לבתים היכולים להקנות עבורם הגנה טובה יותר מגשם, שמש ורוחות. בתים אלו בניגוד לאוהל אינם צריכים להיות קלים וניתנים לפירוק כפי שהיה נהוג בזמן הנדידה. המעבר מבתי אוהל לבתים העשויים בטון או אבן נעשה על פי יכולתו הכלכלית של בעל האדמה.

ברבות השנים גדלה אוכלוסיית הבדווים וכן, על פי רוב, גדלו גם העדרים, תהליך זה גורם לצמצום נוסף בשטחי המרעה ההופך להיות נדיר. שינויים אלה עלולים לשים קץ לצורת חיים זו התלויה בתיאום המתמיד בין שני גורמים נדירים – מים ומרעה - אשר לאף אחד מהם אין תחליף. גם באזורים בהם מתקיים האיזון בדרך כלל עלול לעיתים להיווצר מצב בו הפרתו של האיזון מסיבות שונות גורמת למשבר. ההתיישבות במדבר אינה יכולה להידמות להתיישבות במקום אחר, מיעוט המשאבים, הצחיחות והמבנה הטופוגרפי משפיעים על הגדרת המרחב באופן המתייחס אליו, לכאורה, כרחב יותר.

מרחב המגורים של הבדווים (ראה נספח ו') מנוסח בצורה מדויקת, תכנון מרחב הבית מוביל את התייחסותם של הבדווים אל המרחב ואל הסביבה האנושית. העיקרון הראשון במעלה בהגדרת היחסים הוא צנעת הפרט ובו נקבעת הפרדת האורחים מהבית הפנימי ובמיוחד אי חשיפתן של הנשים. הנשים נשארות לעיתים לבדן במרחב הביתי, כך שבכדי לאפשר להם לנוע ולעבוד באופן חופשי נדרשת הפרדה ממרחבי הבתים השכנים. הפרדה זו נוצרת לעיתים על ידי הטופוגרפיה, או על ידי מיקום הבית באזור הפנימי של המתחם, אך לרוב ישנו מעין אזור חיץ של שטח פתוח סביב מתחם המגורים המפריד מהמתחמים השכנים. מרחב פתוח זה משמש גם להפרדה בין העדרים ושאר בעלי החיים לבין העדרים השכנים שמטרתו מניעת סכסוכים בין שכנים.

יש לראות את הטריטוריה השבטית או מרחב המחיה של הכפרים לא רק במקום ההתיישבות, על מאפייניו, אלא להתייחס לכל אזורי המרעה ומקורות המים כיחידת מחיה אחת.

3. הכפרים הדאלין ודקייקה

שבטי הדאלין ודקייקה הנמצאים בשולי מחוז חברון אינם נמנים על השבטים בעלי האמצעים, הם נמצאים בתחתית הסולם הסוציו-אקונומי בגדה המערבית. משכך, המעבר מבתי האוהל, דרך מבני הפח אל הבית הקבוע נמצא בתחילתו. ניתן לראות במתחמים השונים את כל סוגי המבנה זה לצד זה, בתי אוהל המשמשים בעיקר כאוהל האירוח לצד מבני פח, המשמשים בעיקר למגורים וכן למגורי העדרים, ומבני בטון, שלעיתים אינם גמורים, המשמשים כבית העיקרי. (ראה נספח ו').

כפר הדאלין

בני שבט הדאלין המונים כ- 1,200 נפשות מתגוררים באזור המזרחי של דרום הר חברון סביב המקומות הנקראים ח'שם אום דרג', ח'שם אל כרם וח'שם צפרת רונד (ראה נספח ג'). על פי עדותו של מוכתר השבט, שיח' יוסף עודה סלאמה הדאלין, בני השבט נמצאים באזור זה מקדמת דנא רועים את עדריהם ומעבדים את האדמה עשרות ואולי אף מאות שנים. לדבריו בני הדאלין יושבים דרך קבע באזור זה עוד מתקופת השלטון התורכי, וכי האדמות באזור זה מחולקות בין השבטים מתקופה זו וכל שבט יודע מהם אדמותיו.

הכפר הדאלין על אף היותו יישוב 'לא מוכר' מבחינה תכנונית-סטוטוטורית, הוא מקיים בתחומו מערכת תפקודית אורגנית לה שותפים כל תושביו. השבט מורכב מכ- 120 משפחות המתגוררות במרחב של אדמות השבט, כל משפחה מתפתחת בתחום האדמות השייכות לה וכל בן שבט יודע מהי החלקה השייכת לו. בכפר ניתן לזהות כ- 15 - 20 ריכוזי/שכונות מגורים המאכלסים את בני המשפחות המרכיבות את שבט הדאלין. השטח המיועד למגורים ולמגורי עדרים מונה כ- 3,600 דונם וממוצע צפיפות המגורים בכפר היא כ- 3 דונם לנפש ברוטו.

בכפר ישנם מספר מבני ציבור המספקים שירותים ציבוריים לבני השבט, חלקם נבנו ביוזמה ובמימון השלטון הצבאי בגדה המערבית וחלקם על ידי בני השבט. בשנת 1973 הוקמו, על ידי השלטון הצבאי, בית ספר יסודי ומרפאה במבני קבע. בית הספר מיועד לתלמידים בני שבט הדאלין עד כיתה ו'. מבנה בית הספר לא הספיק לכל התלמידים בני השבט, כך שנוספו לו במרוצת הזמן כיתות נוספות על ידי בני השבט במימון של הרשות הפלסטינית. גן ילדים הוקם לאחרונה ומשרת מספר לא גדול של ילדים. המרפאה מופעלת על ידי אחות ואל הכפר מגיע רופא פעם או פעמיים בשבוע. בסמוך למרפאה ולבית הספר נבנה בשנת 1995 מסגד על ידי בני השבט, למבנה הוצא צו הריסה אך הוא לא נהרס. בית קברות משותף שימש את כל ארבעת הכפרים (מלבד דקייקה) באזור אך הוא נהרס וכיום ישנו בית קברות חדש.

אספקת המים לבני השבט מגיע משני מקורות, האחד קו מים שמקורו ביטא והשני בורות מים שנחפרו על ידי בני השבט האוגרים את מי הגשמים והשיטפונות ונבנו במרחב המחיה של בני השבט. קו המים המגיע מיטא הוקם בשנת 1970 על ידי המנהל האזרחי ועבר בכל כפרי האזור. קו המים אינו מגיע אל הבתים אלא מחולק במספר ברזים בעלי מונה לאורך הדרך הראשית העוברת בכפר. בני שבט הדאלין משתמשים לצרכיהם היומיומיים במים המסופקים על ידי הקו, אך כאשר ישנן תקלות ואספקת המים נעצרת למספר ימים הם משתמשים במים אשר בבורות. השימוש הנרחב בבורות המים הינו באזורי המרעה המרוחקים ומיועד לעדרים המשתמשים בבורות המים הפזורים בכל רחבי אדמות המרעה של שבט הדאלין המגיעות עד לביר קרש הנמצא בסמוך לקו הירוק. אספקת החשמל לבני השבט מקורה בגנראטור שנתרם על ידי הארגון נורווגי וממנו נפרסה רשת חשמל פנימית שאינה מתפקדת רוב הזמן בשל המחסור באספקת דלק לגנראטור (הנובע ממחסור כלכלי). הדרכים העוברות באזור הינן ברובן דרכי עפר, לעיתים משובשות ביותר. הדרך המגיעה לכפר הדאלין מתפצלת מכביש מס' 317, סמוך להתנחלות כרמל, וסלולה בקטע המגיע מדרום מערב להדאלין, דרך זו הופכת להיות דרך עפר העוברת במרכז הכפר ומהווה ציר תנועה עיקרי.

בשנת 1985 הוקם המחנה הצבאי באום דרג' באזור מגורי החורף של הדאלין. הקמתו הייתה ככל הנראה בתקופת הקיץ כאשר רוב בני השבט שהו באזור הדרומי, הגבוה יותר. הקמת המחנה דרשה העברת חלק מסוים מבני השבט והגבלת השימוש בכל האזור הצפוני של השבט (הנקרא אל גילתא), על ידי צה"ל. מחנה אום דרג' פונה בשנת 2003 על ידי הצבא אך עדיין, ככל הנראה, שרירות המגבלות על אזור זה עבור בני השבט.

עם השנים הלך והצטמצם מרחב התעסוקה והפרנסה של תושבי הכפר. שנת 1967 העמידה את בני השבט בפני מציאות חדשה – הגבלת מרחב רעיית העדרים אשר חייב מציאת מקורות הכנסה אלטרנטיביים. וכך עד לאורך שנות 'אוסלו' בני השבט עבדו בישראל בעבודות חקלאות ובמפעלי מזון בדרום כמקור פרנסה ושמרו על עדריהם הן כבטחון כלכלי והן כחלק מהמערך התרבותי. עם האינתיפאדה הראשונה ובאופן עקבי החל משנת 2000 עבודות החוץ בישראל הלכו ונסגרו בעבורם

ומרחב הרעייה הלך והצטמצם. כיום מקור הפרנסה העיקרי הם העדרים ההולכים ומדלדלים, הן בשל הצורך לסחור בהם לשם קיום תנאי מחייה בסיסיים והן בשל צמצום דרסטי של מרחבי הרעייה המצריך לרכוש מזון קנוי שבעבורו הם משלמים בבעלי החיים (ראה הרחבה בחוות הדעת האנתרופולוגית).

כפר דקייקה

בני שבט דקייקה המונים כ- 400 תושבים נמצאים בחלקו המזרחי של דרום הר חברון בסמוך לואדי אל ג'קמה ובאיזור הנקרא ח'ישם אל כרם (ראה נספח ד'). הכפר מחולק לשני מתחמים עיקריים באחד מתגוררות 35 משפחות ובשני מתגוררות 4 משפחות הנמצאות באזור ח'ישם אל כרם דרומית מערבית לכפר הדאלין. בני השבט גרים בכפר זה עשרות ואף מאות בשנים, רועים את עדריהם, מעבדים את אדמתם ואוגרים את המים בבורות מקדמת דנא. אזורי המרעה נמצאים בעיקר באזור המזרחי ואזורי החקלאות בחלק הצפון מערבי, הגידולים העיקריים הינם חיטה ושעורה. לאחר הקציר הופכים אזורי החקלאות לאזורי מרעה אף הם. באופן מסורתי בתקופת הקיץ, זמן קצר לאחר הקציר, עולים בני השבט לאזורים כגון טוויל א-שייח' ואום אל עג'ים. חלק מהמשפחות נשארות בדקייקה ולא עולות. חלק מהמשפחות עולות גם בתקופת האביב למספר חודשים. ברוב חודשי השנה הם גרים בדקייקה, אותו הם רואים כמקום מגוריהם הקבוע ומרכז חייהם.

בכפר ישנם מעט שירותים חברתיים ציבוריים המשרתים את התושבים. בית ספר יסודי הוקם בשנת 2005 ומהווה תחליף חלקי עבור תלמידי הכיתות הנמוכות שהלכו בעבר לבית הספר בכפר נגי'אדה (חמיידה) הנמצא במרחק של 4 ק"מ. מבנה ציבור נוסף בעל חשיבות גדולה עבור התושבים הוא המסגד שנבנה בשנת 2002. על שני מבנים אלה הוצאו צווי הריסה. בכפר אין מרפאה ותושביו מקבלים שירותים בסיסיים בכפר נגי'אדה, לטיפול מורכבים יותר עליהם לנסוע לחברון.

בכפר דקייקה אין כל תשתיות, המים נאגרים בכ- 30 בורות מים הנמצאים בבעלות תושבי הכפר, חלקם נחפרו בסיוע ממשלת בריטניה, בורות אלה נמצאים באזורי המגורים, החקלאות והמרעה. וכשישנו צורך במים נוספים הם מובאים במיכלית מהכפר הסמוך נגי'אדה. הדרך היחידה אל הכפר דקייקה הינה דרך עפר משובשת אשר לעיתים הינה בלתי עבירה בחודשי החורף.

בכפר דקייקה ישנו בית קברות עתיק מהתקופה העות'מנית, המוכיח את הקשר של תושבי דקייקה עם המקום. על פי ההיסטוריה התרבותית, שבעל פה, של בני דקייקה, בית הקברות נקרא על שם עלי אל-מלאלי, התושב הראשון שנקבר בבית הקברות לפני כ- 500 שנה. על פי עדויות שונות, הקמת בית קברות קבוע הינו שלב מובהק בהיקבעות. מאחר ובימי הנוודות של הבדווים נקברו מתיהם במקום בו היו, אך כאשר מוגדר מקום מובהק בו נקברים המתים אזי ניכר כי זהו המקום בו נמשכים החיים.

האדמות באזור מחולקות באופן מסורתי והיסטורי ללא תיעוד רשמי בכתב. על פי שיח' יוסף, מוכתר הדאלין, האזור סביב יטא נקרא "מספר יטא" (סיפר- אפס בערבית) בגלל העדר תשלום מס המקרקעין באזור. אדמות הכפרים אינן רשומות בספרי מקרקעין או בספרי מיסים ואין כל תביעות בעלות על אדמות אלה, מאידך הקרקע, ההתיישבות והפעילות בה מאובחנות היטב על ידי חלוקה על פי השבטים והכפרים.

השטח הנדון מוגדר כשטח C על פי הסכם הביניים (הסכם אוסלו) משנת 1995. התכנית בת התוקף באזור זה היא תכנית מתאר אזורית מס' RJ-5 למחוז ירושלים ולדרום הגדה המערבית, שהוכנה בימי המנדט הבריטי בשנת 1942.

תכנית המתאר המנדטורית RJ-5 - מטרת התכנית לא הוגדרו בתכנית זו אך בדיקת מסמכי התכנית מעלה כי מטרת התכנית הייתה להסדיר את התכנון ואת האפשרות לקבלת היתרי בנייה עד להכנת תכניות מפורטות. בהוראות התכנית ישנה התייחסות מפורטת למגרש הבודד תוך הגדרת שטחי מגרש מינימאליים וגודל בניינים מקסימאלי. תכנית זו מגדירה ארבעה אזורים ע"פ ייעודי קרקע: אזור חקלאי, אזור פיתוח, שמורת טבע ושמורת חוף. בדיקת התשריט מעלה כי אזור זה בו נמצאים הכפרים הבדואים אינו מוגדר באף אחד מייעודי הקרקע ונשאר כאזור לא מתוכנן.

תכנית המתאר המנדטורית אינה מעודכנת ואינה עומדת בסטנדרטים תכנוניים מינימאליים ומקובלים בני זמננו. היא מתעלמת מהיבטים שהם חלק בלתי נפרד מתכניות מתאר בשל אי קיומם של היבטים תכנוניים אלו בתקופה זו. התכנית משקפת תנאים ואמות מידה תכנוניות של שנות ה-40 במאה הקודמת, אמות מידה אלו הינן בלתי סבירות לחלוטין כיום. התכנית כמעט ואינה מתייחסת לצורכי גידול האוכלוסייה במגורים ותעסוקה. התייחסות זו היא מרכיב בסיסי בתכניות מתאר מחוזיות עכשוויות ומהווה את הבסיס עליו נשען התכנון העתידי.

אי הכנת תכניות מפורטות לאזור זה בו יושבים הכפרים הדאלין ודקיקה, ובמיוחד מעצם העובדה כי אזור זה לא תוכנן כלל אפילו בתכנית RJ-5 ולא הוגדר באף אחד מייעודי הקרקע שהתכנית מציעה הוא מחדל תכנוני שמונע את התפתחותם הסדירה של כפרים אלו.

תכניות תיחום - התכניות היחידות שהוכנו באזור זה הינן תכניות תיחום שהוכנו בתחילת שנות ה-80 עבור הכפרים הסמוכים: זוודין, אל פקיר ונגיאדה. ראוי לציין כי תכניות אלו אינן תכניות פיתוח אלא תכניות הגבלה, המתוות קו כחול על גבי תצלום אוויר סביב שטח מצומצם ביותר, שלעיתים אינו מכסה את כל השטח הבנוי של הכפר. התכניות מגדירות אזור בו לא יוצאו צווי הריסה לבתים הקיימים ולא לה שייבנו בתחומם אך עדיין ישנם מספר בתים שלא נכללו בשטח

התייחסו. התכנית אינה בוחנת את צרכי האוכלוסייה ומקצה שטחים לצורכי ציבור, אינה צופה פני עתיד ובוודאי אינה מאפשרת התפתחות נאותה של הכפר בשום קנה מידה.

העדר תכנון

חוסר המענה לצרכי האוכלוסייה אינו רק בנוגע להתפתחות עתידית. גם הצרכים העכשוויים של התושבים אינם זוכים למענה. למשל, בתי הספר היסודיים הקיימים בכפרים אינם עונים על מספר הילדים הנמצאים בכפרים כבר כיום. המבנים אינם עומדים בשום סטנדרט מקובל למבני חינוך. חוסר מענה דומה קיים גם בתחום הבריאות ושירותי הדת. יש להדגיש שזאת בראש ובראשונה בעיה תכנונית מכיוון שהתכנית היחידה שבתוקף לא מאפשרת באופן רגיל הקמת מוסדות ציבור או הרחבתם בשטחיהם של הכפרים.

אי הכנת תכניות מתאר לכפרים הבדויים ומתן אפשרות בנייה התואמת את הגידול הטבעי של האוכלוסייה ואת צרכיה הנו מצב פסול המציב את תושבי הכפרים תחת איום מתמשך של הריסת בתי מגוריהם.

מכשול ההפרדה

התכנית המפורטת היחידה שנעשתה באדמותיהם של הכפרים הדאלין ודקייקה היא התכנית לבניית מכשול ההפרדה בעומק הגדה המערבית, המבוססת על שיקולים ביטחוניים ומתעלמת מצרכיהם של תושבי הכפרים. תוואי המכשול המתוכנן חודר אל שטחי המרעה והחקלאות של הכפרים ומתוכנן להפריד מהם כ- 5000 דונם, כמו גם למנוע מהם גישה למקורות מים רבים הפזורים באזורי המרעה, בעיקר באזור הר חולד והר רוונד (ראה נספחים ג' ו ד'). המכשול מתוכנן לעבור בסמוך מאד לבתי הכפר דקייקה, על שטחי החקלאות של הכפר. אין ספק כי מתכנני המכשול נטו להתייחס לאזור מדברי זה בו חיים הכפרים כשטח ריק, בו לכאורה אין חשיבות גדולה למיקום התוואי, אך זוהי סביבה העשירה במשאבי טבע עבור התושבים הבדואים שלמדו להשתמש בה. סביבה זו מהווה חלק אינטגרלי ממרחב המחיה היומיומי של השבטים המתקיימים כמעט אך ורק מרעיית העדרים. הפגיעה הקשה בתשתית הכלכלית של תושבי הכפרים, כמו גם הרס יכולת הניידות שלהם באזורים בהם חיו לאורך דורות תשפיע בצורה הרסנית על חייהם החברתיים והתרבותיים, ותהפוך לבלתי אפשרית את קיום היחסים החברתיים הנוצרים בהקשר של מחזורי הרעיה. תלותם הבלעדית בסביבה הטבעית חייבת להילקח בחשבון בכל תכנית הנוגעת לאזור זה, כולל תכנית המבוססת על שיקולים ביטחוניים.

השוואה בין המעמד התכנוני של ההתנחלות כרמל לשבטי הדאלין ודקייקה.

ההתנחלות הסמוכה לכפרים הדאלין ודקייקה הנמצאת במרחק של כ- 6 ק"מ בקו אווירי היא כרמל בפרק זה נעקוב אחר ההליך התכנוני והמשאבים שהוקצו להתנחלות זו לעומת המשאבים המוקצים עבור התושבים הבדואים באזור שתוארו בפרקים הקודמים.

ההתנחלות כרמל (ראה נספח ה')

ההתנחלות כרמל הוקמה בשנת 1984 ומתגוררים בה כיום כ- 366 תושבים (75 משפחות). כרמל הוגדרה כמושב שיתופי העוסק בחקלאות ובתעשייה. בהתנחלות ישנם כמה מפעלים וענפי חקלאות ביניהם גידולי שדה, רפת, לול ומטע. ההתנחלות שייכת למועצה האזורית הר חברון ומקבלת ממנה את השירותים המוניציפאליים. מיותר לציין כי בכרמל מצויות כל התשתיות ההכרחיות למגורי אדם ובכללותן אספקת מים זורמים ללא הגבלה, אספקת חשמל רציפה, מערכת ביוב הכוללת טיהור וסילוק, תקשורת מסוגים שונים וכמובן דרכים סלולות ומקומות חנייה. כמו כן הוקמו מוסדות ציבור, הוקצו שטחים למגרשי ספורט ולשטחים ציבוריים פתוחים.

התנחלות כרמל - מצב תכנוני

תכנית המתאר הראשונה שנערכה עבור ההתנחלות כרמל היא **תכנית מס' 507**, שקיבלה תוקף רק בשנת 1991 כשבע שנים לאחר פיתוח היישוב. שטח התכנית הוא כ- 194 דונם מתוכם כ- 52 דונם המיועדים למגורים ב- 81 מגרשים. כמו כן התכנית מציעה שטח למבני ציבור (5 דונם), שטח ציבורי פתוח (70 דונם), שטח לתעשייה (27 דונם) וכן שטח לדרכים (25 דונם). ראוי לציין כי ממזרח להתנחלות מופיעים בתשריט מבנים של דיר או לולים בשטח של מעל ל 15 דונם, מבנים אלו לא נכללו בשטח התכנית.

בבחינת תצלומי אוויר של האזור (מהשנים 2001-2006) בולטות אי התאמות בין התכנית המאושרת מספר **507** למצב בשטח: בחלקה הצפוני של ההתנחלות נוספו כ- 15 בתים על שטח שיועד לשטח ציבורי פתוח, בדרום החלה בנייתם של 10 בתים מחוץ לשטח התכנית, בחלק הצפון מערבי הונחו 9 מבנים יבילים וממזרח למרכז ההתנחלות הונחו עוד 16 מבנים יבילים, בחלקם על שטח המיועד לשטח ציבורי פתוח ובחלקם מחוץ לשטח השיפוט של המועצה האזורית הר חברון. ראוי לציין כי מתוך 81 מגרשים המיועדים למגורים רק על 60 מהם נבנו בתים או הונחו בהם מבנים יבילים. אך לעומת זאת בתים רבים (מעל 40) נבנו בניגוד לתכנית בשטחים שאינם נכללים בה או אינם מיועדים למגורים. ממזרח נמצאים מבני חקלאות גדולים, לולים דיר או מבנים אחרים, כולם מחוץ לשטח התכנית.

תכנית מס' 507/1 אושרה להפקדה בתאריך 26.02.2002, שטח התכנית הוא 2,204 דונם, יוזמת התכנית היא הוועדה המיוחדת לתכנון ולבנייה הר חברון, ומבצע התכנית הוא משרד הבינוי

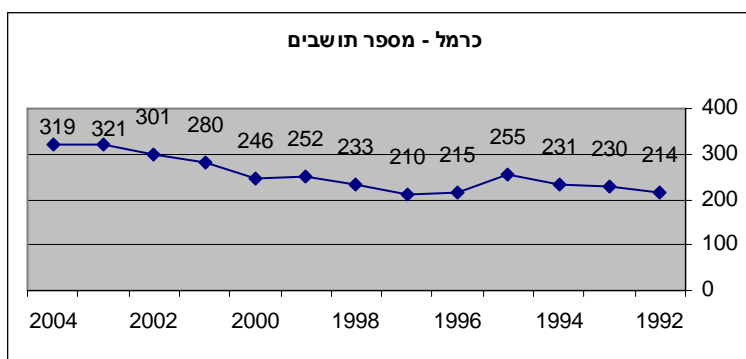
והשיכון המנהל לבניה כפרית וישובים חדשים. התכנית מהווה שינוי לתכנית מתאר מפורטת מספר 507 ולתכנית אזורית **RJ-5**, תכנית 507/1 קיבלה תוקף באוגוסט 2005.

תכנית זו מייעדת רק **3.38%** משטח התכנית (74.6 דונם) למגורים, ב- 133 מגרשים בגודל ממוצע של כחצי דונם כל אחד. מספר המגרשים כולל את 81 המגרשים שהוקצו בתכנית 507 בשטח של 52 דונם כך שתכנית זו מציעה תוספת של כ- 22 דונם ל- 48 מגרשים חדשים. ראוי לציין כי על חלק גדול מהמגרשים המוצעים בתכנית החדשה כבר בנויים בתים זה מספר שנים.

השטח העיקרי בתכנית, 1,283.60 דונם מיועד לאזור חקלאי, ושטחים נוספים מיועדים לשטח ציבורי פתוח (91 ד'), דרכים וחניות (149 ד') שטח לתכנון עתידי (249 ד') וחורשה (184 ד').

הקו הכחול של תכנית זו חורג במידה רבה, בשטח הצפון המזרחי של התכנית, משטח השיפוט של המועצה האזורית הר חברון אליה שייכת ההתנחלות כרמל. התכנית מורה על מבנים שונים להריסה בעיקרם מבנים ניידים. התבוננות בתצלום האוויר משנת 2005, בטרם תכנית זו קיבלה תוקף, מראה כי נוספו עוד כ- 18 מבנים ניידים אשר אינם מופיעים בתכנית כלל ובוודאי שאינם מסומנים כמיועדים להריסה.

לסיכום ניתן לומר כי עבור התנחלות כרמל הוכנו, ב- 15 השנים האחרונות, שתי תכניות מתאר מפורטות העונות על צרכי התושבים לא רק להווה אלא גם לטווח הארוך. למשל קיבולת המגרשים בתכנית 507/1 מאפשרת תוספת של כ- 50 יחידות דיור על אלה הקיימות. בהנחה שקצב הגידול של אוכלוסיית ההתנחלות יישאר כפי שהיה עד כה, קרי גידול של כ- 40% כל 10 שנים (ראה תרשים), אמורה תוספת זו לספק מענה לגידול האוכלוסייה לעשרים וחמש השנים הקרובות. זאת מבלי לקחת בחשבון את השטח שהוגדר בתכנית כשטח לתכנון עתידי בגודל של 249 דונם הגדול פי שלושה מהשטח המיועד למגורים העומד על 74 דונם.

הנתונים בתרשים ע"פ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שנים 1992-2004 (סוף שנה).

השוואת פיתוח השטח והתשתיות הקיימות והמתוכננות ע"פ התכניות שבתוקף מראה שוב את ההבדל התהומי שבין הכפרים הפלסטיניים להתנחלות כרמל. בעוד שבכרמל תשתיות הכבישים,

החשמל, הטלפון, המים והביוב עומדות בסטנדרטים של ישובים מודרניים גם אם לעיתים לא הושלמה בניית כל התשתיות הרי שבכפרי הבדווים, כפי שפורט לעיל אין תשתיות כלל ואף אין בנמצא כל תכנית, תיאורטית או מעשית, לתכנון ולבצען.

ההבדלים התכנוניים בין הכפרים הדאלין ודקייקה להתנחלות כרמל מתמצים בכך שמדיניות התכנון לגבי כרמל היא מדיניות של פיתוח תוך דאגה להמשך גידולו והתפתחותו של הישוב בעוד שהמדיניות לגבי הכפרים הנה מדיניות של אי-תכנון. מדיניות זו, של אי-תכנון מונעת את התפתחותם של הכפרים וגורמת לאיכות חיים הנמצאת מתחת לסטנדרטים מינימאליים המקובלים בימינו, תוך יצירת תנאי מחיה בלתי נסבלים לאוכלוסייה.

6. סיכום והמלצות

המצב הפיזי בכפרים הדאלין ודקייקה נשען על שנים ארוכות של הזנחה תכנונית. הזנחה זו בולטת אל מול ההשקעה התכנונית הרבה בהכנת תכניות מתאר להתנחלות כרמל והמשאבים הרבים יותר להקמתה. מצב זה, שבו קיימים שני סטנדרטים של תכנון באותו אזור ועל ידי אותה רשות (המנהל האזרחי) הנו כשל תכנוני חמור ביותר. ברמה המקומית החומרה נובעת ראשית כל מתוך חוסר ההתייחסות לצורכי האוכלוסייה הפלסטינית המקומית תוך יצירת מצב פיסי בלתי נסבל ותנאי מחיה ירודים. צורכי התושבים אינם רק בבניה למגורים אלא גם בבניית מוסדות ציבור והקמת תשתיות דרכים, ביוב, מים, חשמל ועוד. חוסר התכנון המונע הקמת תשתיות, מהווה כשל גם ברמה האזורית. יש על כן חשיבות עליונה בתכנונם של הכפרים ומתן מענה לצורכיהם העכשוויים והעתידיים.

חוסר תכנונם של הכפרים הדאלין ודקייקה הוא הכלי המשרת את מדיניות הריסת בתים. תושבי הכפרים מצויים במצב תכנוני בלתי אפשרי. התכנית המנדטורית RJ5 לא רק שאינה נותנת מענה לצורכיהם אלא אף משמשת כתירוץ להריסת בתיהם. מדיניות זו אינה רק בלתי סבירה תכנונית, היא מהווה עוול תכנוני שהשלכותיו על חיי היום יום של תושבי הכפרים היא בלתי נסבלת.

בנוסף על כך מאיים מכשול ההפרדה לקטוע את מרחב המחיה של הכפרים בהותירו אדמות מרעה וחקלאות רבות, כמו גם מקורות מים חיוניים בלתי נגישים לתושבי הכפרים. מצב זה מאיים בצורה משמעותית על אורח חייהם השברירי של תושבי הכפרים, בו פגיעה משמעותית בתשתית הכלכלית הנסמכת על אדמות אלה ועל המשאבים הטבעיים שבהם תהיה הרסנית ובלתי הפיכה.

לפיכך ברור הצורך בהכנת תכנית מתאר עבור הכפרים, אך ראוי שתכנית זו תענה על הצרכים המיוחדים של אוכלוסיית היעד. בהתאם לכך אנו ממליצים כי עקרונות התכנון עליהם יושתתו תכניות המתאר החדשות לישובים יכללו את כל מרחב המחיה של הכפרים. מרחב מחייה זה כולל את אזורי המגורים, מכלאות העדרים, משקי העזר, הדרכים ומבני הציבור. בהעדר אלטרנטיבה תעסוקתית-כלכלית לתושבי הכפרים, ראוי במיוחד לקבוע הסדר תכנוני המאפשר הכלת אזורי

החקלאות והמרעה ובורות המים הפזורים בהם כחלק מהטריטוריה השבטית. כמו כן דרושה התייחסות תכנונית השוקלת את המרחב התרבותי ואת המבנה החברתי המסורתי של הבדווים כחלק מאמות מידה תכנוניות אשר אינן באות לכפות את רעיונותיהם אלא לאפשר לתושבים לממש את זכויות התכנון שלהם.

נספחים גראפיים

- א. מפת התמצאות.
- ב. מפת האזור.
- ג. שבט הדאלין.
- ד. שבט דקייקה.
- ה. התנחלות כרמל.
- ו. שטח משפחה בכפר הדאלין.

מקורות

בן דוד, י., 2004, "הבדווים בישראל- היבטים חברתיים וקרקעיים", מכון ירושלים לחקר ישראל והמכון לחקר מדיניות קרקעית ושימושי קרקע, ירושלים.

ד"ר אלישע אפרת, 1970 "יהודה ושומרון- קווים לתכנון פיסוי אזורי", משרד הפנים, ירושלים.

מושב כרמל- תכנית 507 1991, תשריט ותקנון, תכנית 507/1, 2005, תשריט ותקנון.

תצלומי אוויר שנים- 2001, 2003, 2004, 2005, 2006.

מפה טופוגרפית קנה מידה 1:50,000

מפת מדידה הדאלין 2004.

The Bedouins in Palestine, 1999 Arij – Applied Research Institute Jerusalem

עדויות תושבים בכפרים הדאלין, דקייקה, נג'אדה.